
El capitalisme global està entrant en una nova fase en la qual la relació entre la participació dels salaris a la renda nacional espanyola i les fases d'expansió de l'economia s'ha trencat en detriment dels salaris reals.

Les causes d'aquest misteri salarial són, d'una banda, l'efecte combinat de la globalització i del canvi tècnic dels països desenvolupats com a pressió sobre els salaris dels treballadors i, d'una altra banda, el model de creixement espanyol, basat en activitats generadores d'ocupació de salaris baixos.

ANTÓN COSTAS Catedràtic de Política Econòmica de la Universitat de Barcelona

El misteri dels salaris

L'economia ens diu que es remunera els treballadors d'acord amb la seva productivitat, és a dir, una vegada descomptat l'efecte de la inflació sobre els salaris nominals, els salaris reals dels treballadors acaben seguint la productivitat. També ens diu que la participació dels guanys dels treballadors en el pastís de la renda nacional segueix el cicle del creixement econòmic, amb la qual cosa cau en les fases de recessió i es recupera en les fases expansives del cicle econòmic.

La realitat salarial recent no sembla conciliar-se bé amb aquestes proposicions econòmiques. La forta expansió que està experimentant l'economia al llarg de l'última dècada no ha anat acompanyada de cap d'aquestes dues previsions de l'economia. Com que una imatge val més que mil paraules, l'observació dels quadres 1, 2, 3 i 4 és tan il·lustrativa que no cal cap altra explicació per comprovar el que acabo d'afirmar.

La participació dels salaris en la renda nacional espanyola està caient de manera contínua i intensa des de l'any 1992, cosa que coincideix amb la recessió que va tenir lloc a començaments dels anys noranta (vegeu gràfic 1). Després d'una lleugera frenada d'aquesta caiguda l'any 1996, l'inici en aquesta data de l'actual llarga fase expansiva de l'economia espanyola semblava indicar que la participació dels salaris en la renda nacional acompanyaria l'economia en la seva recuperació.

Però no ha estat així. Tot al contrari, els salaris han perdut pes de manera sistemàtica i intensa durant la llarga fase d'expansió que està experimentant l'economia espanyola. Aquest fet és nou i sorprenent. Nou, perquè, com veurem a continuació, trenca la pauta de comportament històric que havia mostrat l'economia en altres fases expansives. I sorprenent, perquè, tot i la important quantitat d'ocupació creada en els darrers anys, aquesta major quantitat d'ocupació no ha aconseguit elevar la participació

dels salaris en la renda nacional en plena fase d'augment de riquesa.

En totes les fases anteriors en què l'economia va experimentar una expansió, els salaris van aconseguir augmentar la seva participació en el pastís econòmic, encara que es recolzen en una tendència de llarg termini a la baixa. Com es pot veure en el gràfic 2, la participació dels salaris en la renda nacional mostra una tendència a la baixa que es va iniciar a començaments dels anys setanta, que va coincidir amb la ruptura de l'ordre econòmic internacional de la segona postguerra mundial i els inicis de la globalització actual. No obstant això, sobre aquesta tendència de llarg termini a la baixa, cada una de les fases expansives que va experimentar l'economia en la segona meitat del segle passat va anar acompanyada d'una certa recuperació de la participació dels salaris en la renda nacional. Aquesta pauta de comportament és la que s'ha trencat durant l'actual expansió.

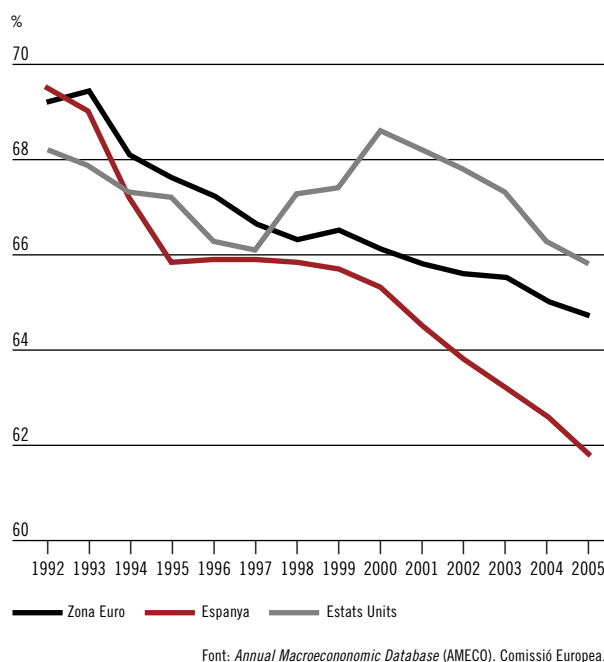
L'any 1992 marca l'inici de la ruptura d'aquesta pauta de comportament. Per primera vegada, l'expansió de l'economia espanyola no ha anat acompanyada de la millora de la posició relativa dels salaris en la renda nacional.

Si tenim en compte l'enorme augment de riquesa assolit en els últims vint anys, el fet que la participació dels salaris en la renda nacional sigui avui significativament inferior a la que existia en els anys seixanta i començaments dels setanta fa pensar que s'està produint un procés de creixent polarització de la distribució de la renda en l'economia espanyola.

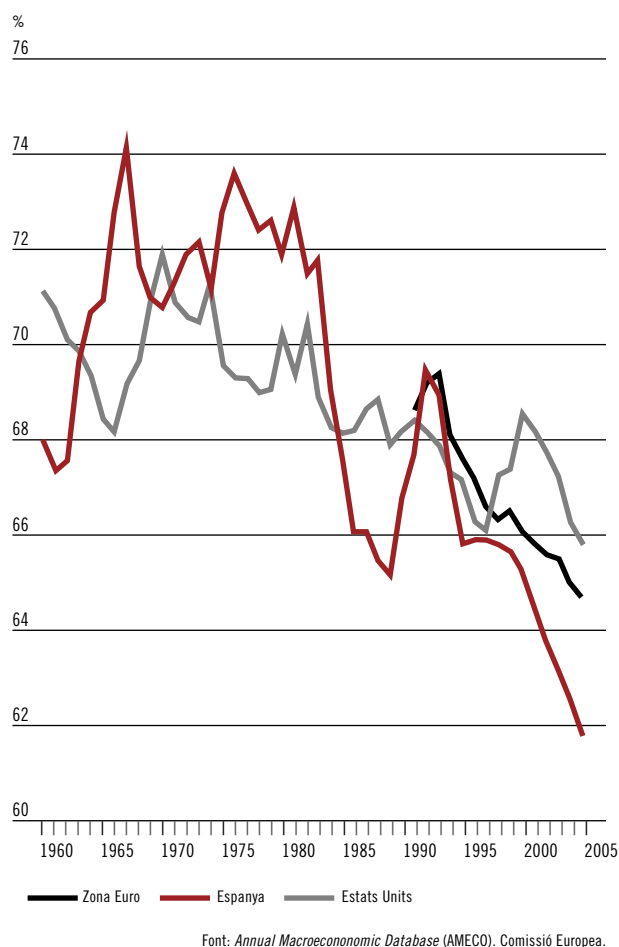
Aquest fet és més sorprenent si tenim en compte que l'actual fase expansiva de l'economia ha anat acompanyada d'una forta creació d'ocupació i, amb això, d'un augment del nombre d'empleats. Atès que aquesta major ocupació no ha aconseguit augmentar la participació dels salaris en la renda nacional, cal concloure que es tracta d'ocupació amb salaris baixos.

Aquesta hipòtesi sembla conciliar-se bé amb l'evolució recent del salari real (salari nominal corregit per l'índex de preus del consum privat). El gràfic 3 mostra com els salaris reals espanyols no s'han beneficiat de la llarga fase d'expansió que està experimentant l'economia espanyola. Des de l'inici d'aquesta fase l'any 1995, els salaris reals s'han quedat estancats o amb una lleugera tendència a perdre capacitat adquisitiva.

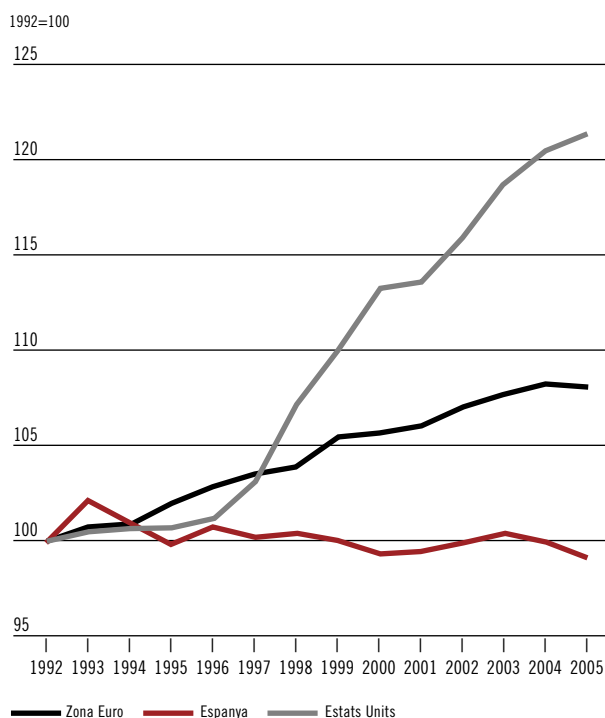
Gràfic 1. Participació de les rendes del treball en la renda nacional, 1992-2005



Gràfic 2. Participació de les rendes del treball (ajustades) en la renda nacional, 1960-2005

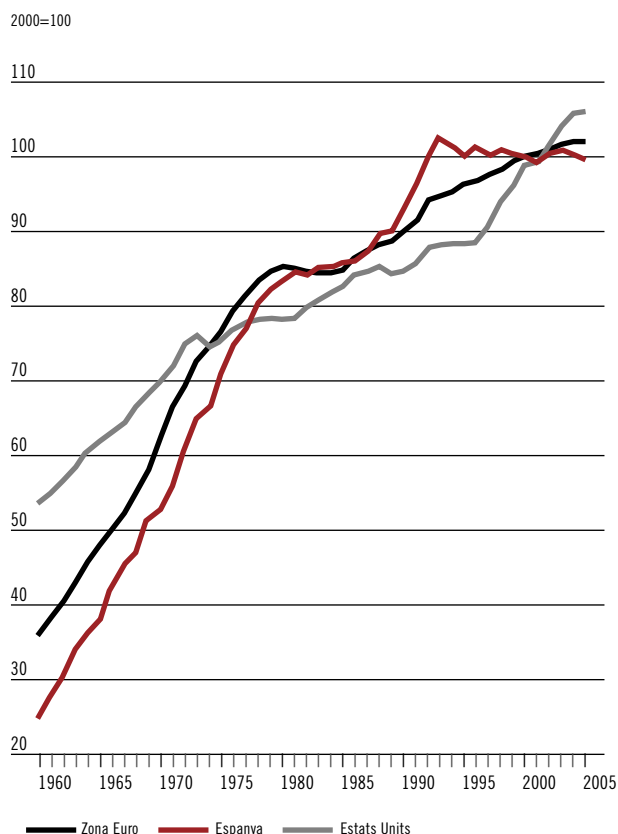


Gràfic 3. Remuneració real per empleat, deflactor del consum privat



Font: Annual Macroeconomic Database (AMECO). Comissió Europea.

Gràfic 4. Remuneració real per empleat



Font: Annual Macroeconomic Database (AMECO). Comissió Europea.

Aquesta incapacitat que mostren els salaris reals per seguir el creixement de l'economia espanyola és també un fenomen nou. Amb anterioritat, les fases expansives de l'economia anaven seguides d'una millora de la compensació que rebien els treballadors, tal com es reflecteix en el gràfic 4. Aquesta tendència s'ha trencat en l'última expansió que estem vivint. En aquest terreny, també ens trobem davant d'una ruptura de la pauta històrica de comportament dels salaris reals.

Com veiem, la llarga expansió que estem vivint des de fa ja més d'una dècada ha trencat dues pautes històriques del comportament dels salaris en relació amb el cicle econòmic –que, al seu torn, constitueixen dos pronòstics de la ciència econòmica–, és a dir, que les retribucions reals que reben els treballadors i la participació dels salaris en la renda nacional tendeixen a seguir el cicle econòmic, amb la qual cosa s'estanquen quan el cicle econòmic es debilita i milloren quan el cicle entra en la fase expansiva.

La ruptura d'aquestes dues pautes històriques constitueix el que podríem anomenar el misteri dels salaris en aquesta nova fase del capitalisme global.

Causas del misteri salarial

Quines són les causes d'aquest misteri dels salaris? Són de dos tipus; unes d'àmbit general, que afecten les tres grans economies desenvolupades del món (EUA, Japó i Zona Euro, països tots ells amb salaris elevats), i unes altres d'específiques de la realitat econòmica espanyola.

Anem primer a les específicament espanyoles. Podríem pensar que la causa dels escassos resultats salarials dels treballadors espanyols és la competència i la pressió a la baixa exercida per la forta immigració que ha tingut lloc des de finals dels anys noranta, ja que en augmentar l'oferta de treball en disminueix el preu. Però, encara que la immigració pot haver-hi contribuït, no sembla ser la causa de la tendència de fons. L'estancament, i fins i tot retrocés, dels salaris reals espanyols ja va començar a principis dels anys noranta, molt abans de l'onada immigratòria. La immigració no pot ser, per tant, la causa del misteri dels salaris.

La caiguda intensa i continuada de la participació de les rendes salarials en la renda nacional coincidint amb la darrera expansió que viu l'economia

espanyola pot donar-nos una pista addicional. No deixa de ser sorprenent que la forta creació d'ocupació associada amb l'expansió no hagi, com a mínim, frenat la tendència a la baixa del pes dels salaris en aquests últims anys. Al contrari, tal com s'observa clarament en el gràfic 1, l'expansió ha anat acompanyada d'una disminució més intensa del pes dels salaris, cosa que coincideix amb la fase més expansiva de l'economia.

Aquesta simetria entre, d'una banda, l'expansió econòmica i el creixement de l'ocupació, i, d'altra, la disminució dels salaris en la renda nacional, apunta a la qualitat d'aquesta major ocupació i, per tant, al model d'economia que hi ha al darrere de l'expansió. Ens trobem clarament davant d'una ocupació de salaris baixos. Aquesta creació d'ocupació té la seva base en els dos sectors que estan sent els motors de l'expansió: la construcció i els serveis de salaris baixos. Per tant, tampoc per aquest costat sembla que la causa de la pèrdua de pes de les rendes salarials en el conjunt de l'economia sigui la immigració. Més aviat al contrari.

A continuació veurem algunes causes d'àmbit més general. Com es pot apreciar en els gràfics 1 i 2, la tendència de fons de la disminució del pes de les rendes salarials en la renda nacional és un fenomen que també es produeix a l'economia nord-americana i a la Zona Euro, així com al Japó, és a dir, en les tres grans àrees econòmiques del món amb salaris elevats.

En el cas de l'economia nord-americana, la participació dels salaris en la renda nacional manifesta una tendència de fons a la baixa que es va iniciar en els anys seixanta del segle passat i es va accentuar coincidint amb la crisi energètica i econòmica dels anys setanta. Aquesta tendència a la baixa presenta breus fases de recuperació del pes dels salaris en la renda nacional, cosa que concorre amb les etapes expansives de l'economia, malgrat que, com en el cas de l'economia espanyola, aquestes recuperacions del pes dels salaris són efímeres i no aconsegueixen trencar la tendència de fons a la baixa. No obstant això, i com ja hem vist que està passant a Espanya, la fase d'expansió de l'economia nord-americana en aquesta última dècada no ha anat acompanyada de la millora del pes de les rendes salarials en la distribució de la renda. Al contrari, any rere any els salaris dels treballadors nord-americans han perdut pes durant l'actual fase expansiva. Per tant, també a l'economia nord-americana s'ha trencat la pauta de comportament observada en anteriors recuperacions.

La participació dels salaris en la renda nacional agregada de la Zona Euro està manifestant la mateixa tendència a la baixa. Mentre que a començaments dels noranta els salaris representaven el 69% de la renda nacional, des d'aquesta data han caigut uns quatre punts percentuals, una quantitat important però bastant inferior de la que hi ha hagut a Espanya, encara que superior que als EUA.

No obstant això, podem veure que la volatilitat de la participació dels salaris en la renda ha estat menor en el cas dels Estats Units que en el cas d'Espanya. Mentre que als EUA aquesta participació s'ha mogut en la franja compresa entre el 72% de principis dels seixanta i el 66% de l'any 2005, amb una pèrdua acumulada de 6 punts percentuals, en el cas espanyol la volatilitat ha estat major, amb una caiguda de 12 punts percentuals, el doble que la dels treballadors nord-americans.

L'anàlisi comparada de l'evolució dels guanys salarials i la participació dels salaris en la renda nacional en el cas d'Espanya i la resta de països desenvolupats amb salaris elevats ens permet assenyalar ara l'existència d'algunes causes generals que afecten els salaris dels treballadors del conjunt dels països desenvolupats. La primera és la implacable pressió que la globalització de l'economia exerceix sobre els salaris dels països desenvolupats. La crisi energètica dels anys setanta i el fracàs dels acords de Bretton Woods, sobre els quals es va recolzar l'ordre econòmic mundial des de la segona postguerra, van donar pas a una economia internacional amb més llibertat per als moviments de capital i per al comerç internacional. Aquesta major llibertat de capitals i de comerç va introduir en els mercats laborals de les economies desenvolupades de salaris elevats la pressió dels països amb salaris baixos. D'aquesta manera, es va posar en funcionament un mecanisme d'arbitratge o convergència global dels salaris, i són els treballadors dels països desenvolupats els que en pateixen especialment els efectes.

El fort canvi tècnic que està tenint lloc en les dues últimes dècades suma els seus efectes als de la globalització. Encara que amb freqüència es confonen i es barregen, convé distingir-los. Mentre que la globalització substitueix producció nacional per producció importada i destrueix l'ocupació autòctona, especialment en la part baixa de l'escala salarial, el canvi tècnic permet l'emigració de llocs de treball qualificats des dels països desenvolupats de salaris alts a països amb salaris baixos on existeixen seg-

ments de població laboral i tècnica d'alta qualificació, però amb baixos salaris relatius.

L'efecte combinat de la globalització i del canvi tècnic és una pressió sobre els salaris dels treballadors, tant obrers com oficinistes, dels països desenvolupats. Probablement aquesta és la causa més general de la tendència observada a la baixa de la participació dels salaris en la renda nacional, així com de les escasses millores que estan experimentant els salaris reals.

Es podria pensar que l'estancament que han experimentat els salaris reals en l'última dècada és degut a la baixa productivitat. Però aquesta hipòtesi és discutible. L'experiència d'altres països desenvolupats amb més guanys de productivitat que els de l'economia espanyola ens mostra que aquestes millores més grans de productivitat tampoc no s'han vist reflectides en increments salarials substancials. En el cas de l'economia espanyola, l'increment de la productivitat, encara que escàs, no s'ha vist reflectit en creixement salarial. Tot al contrari, en molts anys, el salari real s'ha reduït i, en el conjunt de la dècada, s'ha estancat, tal com mostra el gràfic 1.

La causa del misteri dels salaris en els països desenvolupats no és, per tant, ni la baixa productivitat ni la immigració, sinó la major capacitat o flexibilitat de què han gaudit els propietaris del capital per apropiarse de les millores de productivitat, especialment de la productivitat dels treballadors qualificats dels països amb salaris baixos. A aquestes causes comunes a totes les economies desenvolupades, cal afegir-hi les causes específiques espanyoles, que tenen molt més a veure amb el model de creixement espanyol, basat en activitats generadores d'ocupació de salaris baixos, com la immigració.

El repte de la millora dels salaris reals

La idea ortodoxa que amb la globalització tothom hi guanya és un mite sense fonament. Xoca contra l'evidència. Mentre que es pot sostenir amb fonament que l'expansió econòmica de la postguerra, que va durar fins a la crisi dels setanta, va permetre una millora general dels ingressos i les condicions de vida del conjunt de la població i un repartiment equilibrat de la renda nacional entre salaris i beneficis del capital, l'expansió actual associada a la globalització no beneficia tothom.

Fins a on avançarà aquesta tendència a la pèrdua de pes de les rendes salarials? Quines forces poden trencar-la i permetre que els salaris recuperin un equilibri adequat amb els beneficis de les empreses, similar al que es va produir en els anys seixanta i començaments dels setanta? No hi ha res d'automàtic en el funcionament dels mercats que ens permeti pensar que tard o d'hora la globalització i el canvi tècnic acabaran beneficiant tothom igual. Són processos amb moltes asimetries. Al començament, creen més productors que consumidors. A més, concentren els guanys en la part alta dels ingressos, sense que existeixi res en la dinàmica del creixement i el progrés tècnic o econòmic que corregeixi aquesta asimetria de manera automàtica.

Els optimistes creuen que la inflació de salaris que ha començat ja a produir-se a l'Índia i, de manera més intensa, a la Xina és un mecanisme que provocarà que es freni l'arbitratge laboral global entre països amb salaris baixos i països desenvolupats amb salaris alts. Però em sembla molt optimista. Tot i que és cert que els salaris estan augmentant fortament des de fa anys a la Xina, el punt de partida és massa baix com per confiar que aquesta inflació salarial acabarà frenant el procés global de convergència salarial. Espanya és un exemple de com un major increment dels salaris nominals durant un llarg període de temps no ha acabat amb l'avantatge competitiu que segueixen tenint els salaris espanyols en relació amb els d'altres països desenvolupats amb els quals competim.

La manca de mecanismes de mercat que permetin confiar en una correcció automàtica dels forts desequilibris que hem vist que s'estan produint entre l'evolució de les rendes salarials i els guanys empresarials és el que porta als pessimistes de la globalització a témer que es torni a produir, com va succeir al final de la primera globalització, un xoc de trens. Les mesures que de moment s'apunten, com ara les que estan emergint en l'actual debat als EUA sobre el salari mínim interprofessional, són massa tímides com per confiar en una correcció.

El principal repte al qual s'enfronten els governs, els sindicats i els treballadors dels països desenvolupats en aquesta fase de globalització i canvi tècnic és convertir les millores de productivitat que porten aquests canvis en millores en els salaris reals i en la participació de les rendes salarials en la renda nacional.